

Anders Nielsen - Pilgrimsharpens fader

Af pastor Svend Erik Langdahl, Båstrup

Indre Missions første sangbog, Pilgrimsharpen, var én mands værk. Med rod i både De Stærke Jyder, den grundtvigske vækkelse og Indre Mission formåede Anders Nielsen at samle og selv bidrage til de toner, som skulle blive grundlaget for sangtraditionen i IM.

Indre Mission blev som andre vækkelsesbevægelser til dels båret frem af lovsang i form af både salmer og åndelige sange.

Nogle af disse blev skrevet af vækkelsens egne folk. Dette gælder også for Indre Mission, selv om denne bevægelse i høj grad også benyttede sig af de kendte store salmedigtere, vel især Brorson, Kingo, Paul Gerhardt, Luther og efterhånden også Grundtvig.

I missionshuse og private hjem brugtes og elskedes dog mest numre af bevægelsens egne udgivelser. Allerede seks år efter stiftelsen af Kirkelig Forening for den Indre Mission i Danmark (13. sep. 1861) udkom i 1867 den første af disse bøger med navnet Pilgrimsharpen. Den afløstes 1896 af den første Hjemlandstoner. I 1910 udkom en ny med navnet Indre Missions Sangbog. De følgende udgivelser udkom i 1953 og 1989, begge med navnet Hjemlandstoner.

Barndom og ungdom (De Stærke Jyder)

Anders Nielsen blev født 12. november 1818 i Langskov sogn (Anneks til Uldum sogn) og døde den 10. december 1891 i Ubby sogn ved Kalundborg.

Anders Niensens forældre var husmand Niels Pedersen og hustru Giertrud Christensdatter. Begge forældre var fra Hesselballe, den landsby i Uldum sogn, der havde den største tilslutning til bevægelsen De Stærke Jyder.

Han kom i en tidlig alder til personlig kristentro. På hjemegnen var der stærkt åndeligt røre. Bevægelsen De Stærke Jyder opstod omkring 1800 som protest imod to nye bøger: Evangelisk-kristelig salmebog (der skulle afløse Kingos salmebog) og Balles lærebog (som afløser af Pontoppidans katekismusforklaringer). Nogle åndeligt vågne og frimodige almuefolk tog afstand fra disse udgivelser, idet de påpegede den mod evangeliet og Luthers lære stridende tendens, som den rådende rationalistiske åndsretning udgjorde.

Om salmebogen hedder det: Der er tre løgne allerede på titelbladet, for den er hverken evangelisk, kristelig eller salmebog. Som eksempel kan nævnes, at der i Luthers salme: 'Vor Gud han er så fast en borg' i tredje vers ændredes fra »Vor egen magt ej hjælpe kan« til »vor egen magt, den er kun svag«.

I årene 1799-1803 var der flere forhold, som førte til strenge bødestraffe i pastoratet (Uldum-Langskov). En dramatisk begivenhed fandt sted på kirkegården i Langskov palmesøndag den 17. marts 1799 i forbindelse med en barkedåb: Som følge af et stærkt modsætningsforhold mellem sognepræst Steenstrup (1770-1841) og de vakte, forbød han dem ligefrem at komme ind i kirken, ja befalede, at de skulle fordrives fra kirkegården. I forlængelse heraf idømtes fire lokale mænd strenge bødestraffe, som dog blev betalt af

kammerherreinde Sophie Hedvig Lüttichau fra St. Grundet. Hun sluttede sig til Brødremenigheden.

Peder Frandsen Rytter (1737-1810), som var en af de tre hovedpersoner, bevægelsen skylder sin tilblivelse, prædikede ud fra sit karlekammervindue og blev derfor idømt en bøde. Indrømmes skal det, at der brugtes skarpe ord: Balles lærebog anklagedes for at »vise vej til Helvede«. Om præsterne hed det, at »de var sjælemyrdere i stedet for sjælehyrder«.

Konflikten med myndighederne og tilsvarende strenge straffe fortsatte i årevis. Således blev også Anders Nielsen idømt en bøde, fordi han offentligt havde bedt Fadervor.¹ Dette skete sidst i 1830-erne. Familier fra de vaktens kredse holdt deres børn fra skole og konfirmandundervisning, fordi man fandt lærebøgerne vildledende. Bøder, udpantninger og fængsel var myndighedernes svar. Hans Nielsen Smed fra Korning sad et år i Viborg tugthus.

To af Anders Nielsens søstre blev gift med mænd fra de vaktens kredse² i Øster Snede sogn.³

I 1839 oprettedes den første af de Stærke Jyders privatskoler i Glattrup i Rårup sogn. Det længst mod øst beliggende sogn inden for bevægelsen. 21 år gammel blev Anders Nielsen denne skoles første lærer.

Uddannelse (Grundtvigianisme)

Efter sin tid som lærer ved Glattrup privatskole rejste Anders Nielsen til Snedsted i Thy for at få en lærereksamen ved seminariet der. Muligvis var der allerede opstået generende stridigheder og vanskeligheder omkring privatskolen. Af sådanne grunde deltes skolekredsen i to i 1849.

På det tidspunkt var det nærmest uhørt, at en ung mand fra De Stærkes Jyders bevægelse søgte en boglig uddannelse. Selvom nogle af lederne ved selvstudium nåede langt i uddannelse (lærte sig latin og græsk), findes der rædsomme historier om, hvordan unge, der ønskede at gå bogens vej, ved trussel og chikane blev hindret deri af forældre eller andre nærtstående. Det kan være grunden til, at Anders Nielsen rejste helt til Snedsted i Thy, hvor der i 1812 var blevet oprettet et seminarium. I 1840-erne var Thy meget langt væk fra Vejle-egnen. Der kan også være en anden grund til ønsket om den store afstand (derom senere). Her tog han lærereksamen i 1847, 29 år gammel. Studietiden var ca. 2½ år.

Snedsted Seminarium blev oprettet i 1812 af en rationalistisk præst. Men dets betydning og levetid fik et ganske anderledes præg, takket være den vækkelse, der som modsætning til rationalismen gik over landet i forlængelse af Grundtvigs virke - jf. hans prædiken: »Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans hus?«

I 1830 blev 29-årige lic. theol. P. G. Brammer sognepræst og seminarieforsøger i Snedsted (senere biskop i Århus). Han skriver i en afhandling i Theologisk Månedsskrift bl.a.: »Forfølgelse i trossager er det, når man vil tvinge troen til kun at ytre sig i det hus og ved de tunger, mennesker har indviet til Ordets forkyndelse«.

I begyndelsen var glæde og hjertelighed dækkende udtryk for forholdet mellem Brammer og de vakte i Snedsted, der fx havde besøg af Peter Larsen Skræppenborg i 1837. Flere seminarister blev omvendt, deriblandt Kr. Kold (1816-1870), der siden blev kendt som den, der virkeliggjorde de grundtvigske skoletanker. De holdt ugentlige møder, hvor der blev sunget fra Brorsons salmebog og læst af Luthers prædikener.

Der opstod voldsom modstand mod forsamlingsbevægelsen. Thisted Avis nr. 20/1837 angriber i en artikel med uhyggelig hån og spot grundtvigianere og forsamlingsfolk. Kr. Kold kaldes en halvtosset seminarist, der »serverer en mængde åndelig valle«. Seminarielærer Algreens forkyndelse »forvandler vin til vand«. Kr. Kold blev af myndighederne forhindret i at få et lærerembede i Ø. Jølby på Mors, selv om både beboere og provst ønskede ham. Arrestationer og bøder blev konsekvensen for de aktive tilhængere.⁴

Alt dette, både holdningen og dens følger, svarede nøje til forholdene på Anders Niensens hjemegn. Måske har han haft kendskab til disse forhold og ud fra erkendelsen af åndsfællesskabet valgt Snedsted som uddannelsessted.

Efter endt eksamen blev Anders Nielsen huslærer i Sdr. Omme hos Vilhelm Birkedal (1809-1892), som var sognepræst i Sdr. Omme 1840-49 og kom i forbindelse med Peter Larsen Skræppenborg og de gudelige forsamlinger. I 1841 deltog Birkedal i »Det Sydvestsjællandske Broderkonvent«, som var missionskærlighedens hovedarnested. Derefter stiftede han en missionsforening for Ringkøbing og Vejle amter under Det Danske Missionselskab.⁵ Vilhelm Birkedal var overbevist grundtvigianer, og han omtales som »et redskab i Guds hånd til at vække sjælene op af syndesøvnen og forkynde dem evangeliets frelse«. Han prædikede afgjort vækkelse, lov og evangelium, synd og nåde.

I en tiltrædelsesprædiken (Ryslinge 1849) præsenterer han sig som en, der klart er med i kampen imod rationalismen. Han siger, at »han i Helligåndens skole havde set sig selv som født i misgerning og undfanget i synd«, men også »fået vakt sin længsel efter nåde og fred«. Han ville prædike »kamp i Herrens navn imod den pest-ånd, som går over verden, men fred med Gud oprettet i dåben og bekræftet i nadveren.«⁶

Det er ikke svært at forestille sig Anders Nielsen, hans liv og virke, i Vilhelm Birkedals hjem og menighed. Der synes at være en lige linje i hans personlige udvikling. Et grundtvigsk hjem kendtes på, at »der blev bedt borbøn, og der blev ikke sagt bandeord«.

Herefter var Anders Nielsen lærer forskellige steder, bl.a. i Dover i Lintrup sogn i Sønderjylland. Her blev han i 1856 gift med en af sine tidligere elever, den 22 år yngre Hanne Cathrine Marine Vagtberg (7. maj 1841 - 12. august 1923). Der fødtes ti børn i ægteskabet.

Lærer og sangbogs-udgiver (Indre Mission)

I 1862 kom Anders Nielsen til Ubby sogn ved Kalundborg som lærer og kirkesanger. Her var Vilhelm Beck kapellan hos sin gamle far.

Kirkelig Forening for den Indre Mission i Danmark var netop blevet stiftet året før den 13. september 1861 i Stenlille Skole, hvor Vilhelm Beck prædikede over Luk 5,1-12 om Peters fiskedræt. Han fremhævede her Jesu ord: »Far ud på dybet.« Og videre: »Ser man, hvad der rører sig i dybet, i hjertedybet, i dybet af det daglige liv, ser man, hvor meget folket kun i det udvortes holder sig til dåben og nadveren, men for de allerfleste er det kun tomme skikke, kun noget udvortes, kun et skin af kristendom, mens hjerterne er fulde af vantro og ligegyldighed for Guds rige, fulde af den forfærdeligste selvretfærdighed, og det daglige liv fuldt af hedenskab«.

Grundtvigs store missionssalme fra 1838: »Der sad en fisker så tankefuld« blev Indre Missions fødselsdagssalme.

Hele Anders Niensens udvikling synes at have peget i retning af den gerning, han her kom til at udøve. Hans historie er næsten enestående, idet hans personlige udvikling rummer hele det kirkelige spektrum, og så vidt vi ved uden nogen brat overgang fra det ene stadium til det andet.

Der er ingen tvivl om, at Anders Nielsen har haft betydning både som lærer og som kirkesanger. Han har åbenbart været den fødte pædagog, han elskede sine elever og ønskede at give dem det allerbedste. En af dem, som var i skole, da Anders Nielsen begyndte i Ubby, fortæller, at det gjorde stærkt indtryk på børnene, at den nye lærer havde »en lille poetisk bemærkning til hver enkelt«. Religions- og sangtimer fik stor betydning for mange af dem.

På den tid digtede Anders Nielsen mange af de sange, som han senere udgav. I skolen blev de straks sunget med liv og lyst. Han indførte den skik ved gudstjenesten, at når han som kirkesanger havde sagt amen efter udgangsbønnen, istemte han verset: »Amen, ja amen, skal være vor sang, det vil vi sjunge med frydefuld klang, alle Guds børn tilsammen«. Denne

tradition blev holdt i live i mange år efter ham. Han oprettede også en sangforening, som hver juleaften sang i kirken.

I 1861 udgav Fosterlandsstiftelsen i Stockholm med Lina Sandell som redaktør en sangbog med titlen »Pilgrimsharpen«. Hvordan Anders Nielsens forbindelse til Sverige er blevet etableret, ved vi ikke, men han må meget hurtigt have haft denne sangbog i hånden. Allerede fem år efter, sidst på året 1866 og først på året 1867, udsendte han to små hæfter med sange og salmer, som allerede i 1867 samledes til en sangbog med titlen »Pilgrimsharpen«.

Anders Nielsen er tydeligt inspireret af Lina Sandell. Men selv om man sikkert vil mene, at hans poetiske evner ikke når hendes højde, tåles dog sammenligning, fx:

O Jesus, dit navn i mit hjerte
lad stråle som klare krystal,
med det får jeg glæde og smerte
og freden for uro og kval.
Med det tør jeg trøstigen vove
at fare på brusende sø.
I det vil jeg våge og sove.
I det vil jeg leve og dø.

Lina Sandell

Lad dit navn, o frelser kær
kendes klart i hjertet her.
Lad mig våde, bede, stride.
Lad mig glædes, lad mig lide,
gå herfra i Jesu navn.

Anders Nielsen

Indre Missions første sangbog

»Pilgrimsharpen« rummede 132 numre, hvoraf de 57 var svenske, 10 var af Brorson og 3 havde ukendt forfatter. De resterende 68 regnes for at høre til Anders Nielsens eget forfatterskab. En af disse findes i Den Danske Salmebog: »Jesu navn, mit hjertes lyst« (DDS 53). Bemærkelsesværdigt er det, at der i Pilgrimsharpen ikke findes eksempler på sange af engelsk-amerikansk oprindelse. Gentagelser og omkvæd findes heller ikke.

Pilgrimsharpen blev Indre Missions første sangbog, om end ikke udgivet af organisationen, men af personen Anders Nielsen.

I Indre Missions Tidende for 1. juni 1867 meddeles det, at »Der er udkommet og kan fås gennem enhver boghandel: Pilgrimsharpen - salmer og åndelige sange til dels oversatte fra svensk af A. Nielsen. Pris 20 sk.«

Vilhelm Beck skriver i Indre Missions Tidende d. 25. juni 1867: »Efter den meget store udbredelse, som første del af Pilgrimsharpen i så kort tid har fundet, så at knap et oplag var færdigt i trykken, før det var udsolgt, vil det sikkert være en glæde for mange at erfare, at 2. del nu er udkommet«.

Pilgrimsharpen kom i fire oplag i 1867 og fik en meget stor udbredelse. Den udkom i 11 oplag i alt, sidste gang i 1885.

Anders Nielsen udgav i 1889 »Den Nye Pilgrimsharpe« med undertitel: »Indre og Ydre Missionsange og salmer til kirkeårets nye tekster.«⁷ Vilhelm Beck anmeldte den i IMT: "Det vil vist glæde Missionens venner, som har modtaget i sin tid den gamle Pilgrimsharpe med

stor glæde, atter at modtage en ny fra samme hånd, som samlede og udsendte den første«.8

Vilhlem Beck skrev (Ørslev præstegård 14. maj 1888) i forordet til denne nye sangbog: »Når jeg skal skrive et lille anbefalende ord for disse salmer, behøver jeg vel i grunden kun at sige, at de kommer fra Pilgrimsharpens fader: Pilgrimsharpen er så kendt af Indre Missions venner og har haft en så god klang blandt disse, at en ny samling salmer fra Pilgrimsharpens fader sikkert må være velkommen. Det er den samme, milde, bløde hjerteklang, som går gennem disse salmer. Desuden har en del af dem den anbefaling i sig selv, at de er skrevne over de nye evangelier i den nye tekstrække, som vil gøre den kærkommen for mange«.

Vilhelm Becks ord viser, at Anders Niensens små åndelige sange var værdsatte. Folk belønnede ham for dem ved at rive Pilgrimsharpen væk oplag for oplag.

Salmehistorikeren P. Poulsen skriver om Pilgrimsharpen: »Denne sangbog bærer helt igennem præg af manden, der skrev, samlede og udgav den. Den er én mands værk, og man lægger især mærke til, at mens sangbøger fra den tid almindeligvis er yderst sparsomme med oplysninger om, hvem der skrev sangene, eller hvor de stammer fra, er Anders Nielsen meget omhyggelig med at meddele det«.

Af Anders Niensens sange er de bedst kendte: »Jesu navn mit hjertes lyst« (DDS 53) samt »Brødre lad os bede« (Hjt 294) og »Syng om Herren« (Hjt 3).

Noter:

1 P. Poulsen: Åndelig sang gennem 100 år, side 51 ff. Lohses Forlag 1961.

Danmarks Kirkehistorie VI, side 98, Gyldendals forlag.

2 Vækkelsernes Frembrud i Danmark, IV bind, side 188 og 216. Gads Forlag 1967.

3 Anders Malling: Dansk Salmehistorie, bind VII, side 105f. J. H. Schultz Forlag 1972.

4 Jens Thybo: Kun God er Gud, side 56. Lohses Forlag 1926.

5 Anders Malling: Dansk Salmehistorie bind VI, side 62ff. J. H. Schultz Forlag 1971.

6 Den Danske Kirkes Historie, bind VII, side 37. Nordisk Forlag 1958.

7 Alterbogens anden tekstrække var blevet autoriseret i 1885.

8 Paul Holt: Kirkelig Forening for den Indre Mission i Danmark 1861-1961. Lohses Forlag 1961, side 742.

Artikel bragt i: **IMT 2002 nr. 43**